

ЕФРЕМ КАРАНФИЛОВ

ГЕОРГИ ЦАНКОВ

„Едно произведение трябва да има дълбоки корени в моя живот, (трайни връзки трябва да преминават от него до най-ранните детски сънища, за да призная правото си над него, за да повярвам в законността на своето дело. Случайното посягане към даден мотив, към който нямам дългогодишни претенции да го обичам и познавам, ми се струва дилетантизъм.“

Томас Ман

Тези думи на Томас Ман често се повтарят в книгите на Ефрем Каранфилов. Няма съмнение, че винаги, когато сяда да пише, творецът си спомня предупреждението на великия хуманист от Любек. Случайните мотиви, изсмуканите от пръстите разсъждения тържествуват там, където индивидуалността е потисната (или въобще я няма). Но историята познава и обратните случаи: често пъти всеки изписан ред се превръща в шрих от разкрасен автопортрет, тъй като за личността не съществува нищо по-достойно от самолюбуването. Ефрем Каранфилов еднакво силно презира тези разпространени мимикрии на словото. Той е вечен пътник в литературата: пътува към корените на съкровеното, на националното. Неговото дръзко спускане в кладенеца на времето изразява онази изконна жажда за повторение на звездните мигове от миналото, която ни е необходима, за да се чувстваме по-уверени в днешния ден, за да откриваме ясните контури на бъдещето.

Родовата памет на писателя е съхранила завинаги спомена за „измъчената и възторжена душа“ (по израза на Тончо Жечев) на дядото Ефрем Каранов — един от най-чистите и възторжени български романтици, творец и мечтател, събирач на хиляди народни песни и предания, преводач на Мицкевичовия „Пан Тадеуш“, другар на Гоце Делчев и Яне Сандански. Този одески възпитаник и македонски просветител сякаш е излязъл изпод перото на Димитър Талев: просто невероятно за днешните ни представи е неговото себеотдаване, безкористната му служба на националните интереси.

Приемствеността в Карановата фамилия не дава покой на въображението ни, тя подтиква мисълта към значими изводи за характерологията на прогресивната българска интелигенция. Единият син на възрожденеца загива в Междусъюзническата война, другият се посвещава на музиката, третият — на революцията. Този, последният — Радивой, — е злодейски убит през страшната 1925 г., след време намират останките му редом с изкуственото око на Гео Милев. Идентифицират трупа му по кукличката, която носил да подари на невръстната си дъщеря.

Жените от детството на писателя са олицетворение на мъдростта и красотата: природно интелигентната баба, която знае безчет хубави народни песни, скромната, упорита и трудолюбива майка, хубавата леля Елена, починалата в разцвета на мла-

достта си Зора... Ефрем Каранфилов свято тачи детските си спомени, и то не с „албумно умиление“, а с творческата убеденост, че от тях трябва да се извлече непреходното, същественото за осмисляне на националния бит и душевност. Карановият род не е затворена в себе си цялост — това е открито за всичко напредничащо общество, което не познава изолацията. Къщата на Карановци винаги е била гостоприемна, а и оживена заради излъчваната от нея духовност. В гостната са звучали словата на Гоце и Яне, на Трайко Китанчев и Константин Иречек, идвал е и Иван Вазов. И още нещо много важно е витаело във въздуха на този необикновен дом — уважението към народната традиция, усетена не като музеен експонат, а като нещо живо, изменящо се и обогатяващо се. Не ще да е случайно установяването на Ефрем Каранов в Кюстендил, един от центровете на македонското освободително дело, един от градовете с будна и дейна общественост и, не на последно място, град, прекрасен като природна даденост с щедро избликващата от земните недра „жива вода“, с натежалите от плод лозя и ябълкови дървета, с цветния килим по Попови ливади, с ревниво пазещата тайната си Струма.

В този свят няма нищо по-естествено от преклонението към съзидателния труд, към осъзнатия творчески порив. Творческото стремление на Ефрем Каранов се ражда от активното му съпричастие към народния живот. Можем лесно да разберем пристрастието му към поетиката на Мицкевич. „Пан Тадеуш“ е енциклопедия на вечното в бита и духовността на нацията, това е поема за възпитанието на мечтателя, за раждането на подвига, за узряването на твореца. Така че книгата, която преводачът желае да представи пред българския читател, чрез личната изповед на великия романтик свидетелствува за духовното здраве на братския славянски народ. И в същото време тя е съзвучна с прекрасните качества, които изследователят на живата старина е открил в българската народна култура.

Ето как посредством извличането на родовото своеобразие достигаме до най-важното качество на писателя Ефрем Каранфилов. Той продължава започнатото от своя дядо, неговото призвание е да търси здравите връзки между мечтателите, героите и творците в родната история. Полето на неговата дейност е не само художествената литература. Наистина често пъти той открива мотивите, които ще изследва, в любимите книги, но след това започва истинският труд за опознаването, осмислянето на завладелите съзнанието му идеи. Всяка литературна тема, която е проникнала в ползрението на писателя, преминава през сложна система от проверки — той изследва издръжливостта ѝ в историческото време, житейската ѝ приложимост, занимава се с неочакваните ѝ преobraжения в духовното битие на народа, проникновено изучава характерите на най-пламенните ѝ защитници.

По-различно е наследеното от вуйчото Радивой. Този безстрашен единокронтонец, огнен публицист, който безмислено жигосва фашизираните властици от страниците на „Работническа мисъл“, „Свободно общество“ и „Пламък“, ще завещае на племенника си бронираната дълбоко в гърдите вяра в Октомврийската революция, ще разпали ненавистта му към униформения ред и прусашката дисциплина, завинаги ще прикове вниманието му към непознатата за предишните епохи драма на мъчениците и героите от 1923 и 1925 г. И Ефрем Каранфилов ще търси в привлекателните образи от националното минало чертите на дядо си и на вуйчо си, ще измерва отношението си към събитията и хората с тяхната безпогрешна мярка, с техния нравствен максимализъм.

Увлечението на младежа по литературата е спонтанно, но и закономерно. „Очакването, именно очакването на новото, откривателството на света и живота посредством чудото на книгата, на малките прашни томчета се сливаха в трайно, сложно и дълбоко преживяване. Тук детската радост от новото, от чувството за новото като промяна, като опознаване на света и като опиянение сякаш се изживяваше най-пълно“ — пише Ефрем Каранфилов в есето си „Среща с литературата“. Той просто не може да си представи друго, например консуматорско отношение, към книгите, вярата му в тяхното светло послание е безмерна, сякаш търси

опора, за „да мечтае с техните мечти, да мисли с техните мисли, да се стреми да живее с техните идеали“. Сред книгите на „съзряването“ са и съхранените в библиотеката на вуйчото броеве на списание „Пламък“, откритите от верния приятел Сашо Стоянов стихове на Христо Смирненски. Ефрем Каранфилов говори за ползата от „бесистемното“ четене, което води към „една разпиляна, но пламенна култура“. Но нека не ни заблуждава определението „бесистемно“. Има личности, които винаги успяват да намерят ръководната нишка в хаоса от кръжащи идеи, които безпогрешно успяват да доловят пулса на времето. Може би тази способност е вродена, вероятно е тя да се предава по наследство, но Ефрем Каранфилов е пример за именно такъв феномен. За невнимателния наблюдател историята на неговия живот и творчество ще изглежда изтъкана от случайности, от превратности, от внезапни и немотивирани решения: трудно е да се сглоби логичен разказ за внука на възрожденеца, който избира военното поприще, а след това се отдава на литературен труд...

Но трудностите са само на повърхността, защото в действията на твореца съществува вътрешна последователност. Той никога не изневерява на „ранните си вълнения“, раздвоението на личността му е безкрайно чуждо. Изборът му на позиция е хармоничен със зова на родовата памет, с мелодията на детските му дни, откъдето „бликат чистите извори“ на емоционалността му. Той е успял да запомни всичко — и хубавото, и лошото, и веселото, и страшното. От първите срещи с „душата“ на родния край, с човека, с любовта, с смъртта е взел огън за бъдните дни, огънят, който му позволява да прониква дълбоко в „съзвучието на живите слова“.

Но може би най-силният стимул да изрази на белия лист натрупаните мисли и горчиви съмнения идва от неговите юнкерски и военни години. В книгата си „Спомени есета“ Ефрем Каранфилов разказва как и защо е влязъл във Военното училище, спомня си годините на недоимък след смъртта на баща му, мъката по несъществената мечта да се посвети на литературата, отвращението от „лъскавия гланц на военната униформа“. Но той вече не е свенливият юноша, който с трепет опитва перото си по вестници и списания като „Българска реч“, „Светлоструй“, „Трезвеност“ и др. Още по онова време е намерил сили да се пребори с празните мечти за блестяща кариера и напомня за мечтателя „Жулиен Сорел на изпит пред йезуитите“. Като прочутия герой на Стендал кадетът Каранфилов ще гледа и ще запомня. Навярно и той ще преживее своите мигове на слабост, ще го посети амбицията да се включи в „страшната комедия“ на парадните униформи, на фалшивите усмивки, но скоро ще го видим с душа, очистена „от мъглите на суетите, от изпаренията на блатната действителност“.

След много години в есето „Гоце Делчев във военното училище“ Ефрем Каранфилов с проникновение ще разобличи „психологията на военната дисциплина от прусшки тип“, ще разкрие класовата ѝ същност, антихуманния ѝ характер. Сред юнкерите има и по-особени младежи: „Те привидно са послушни без особено старание, изпълняват заповедите без особен възторг, добри ученици са, без да блестят, но всичко това го правят външно, а продължават да живеят своя собствен вътрешен живот, до който не достигат не само звуците на тръбата, но и речите, напътствията, наказанията, заплахите на всички възпитатели и командири от най-малкия до най-големия.“ Такива възпитаници са особено опасни за военната дисциплина. Каранфилов говори за мургавия юнкер от трети взвод Гоце Делчев, но несъзнателно нанася характерни штрихи и от автопортрета си. За буржоазната казарма той ще разказва неведнъж, и винаги ще прикрива умело личния спомен зад обществено значимото обобщение. Такава е същината на разбирането му за изповедността: от една страна — да пише само за преживяното, почувстваното, изстраданото; от друга — никога да не поставя собствената си личност в центъра на повествованието, да търси нишките, които свързват неговата вселена с човешкия макрокосмос, с народния бит и душевност. Много важно е и друго — Ефрем Каранфилов не се поддава на черногледството и песимизма, дори и в най-тежките си дни намира прозорчето за светлината на надеждата. Той съумява да види събитията

в неподправения им драматизъм, в диалектичката им цялост, да изрази вечната борба между мракобесието и силите на прогреса.

Неговият личен мит, любимият му литературен кумир още от юнкерските години е Михаил Лермонтов. Намира упование в мисълта, че авторът на „Герой на нашето време“ също е преминал през чистилището на военното училище. Чувал съм от хора, които са познавали Каранфилов от онова време, че той просто е чувствувал великия руски поет като свой двойник. Вдъхновено рецитирал неговите стихове, размишлявал върху причините за трагичния дуел с Мартинов. В есето „Слово за М. Ю. Лермонтов“ (1958) творецът вдъхва нов живот на този „странен офицер“, който „преминавал през салоните — студен, високомерен“: „Истинската човешка същност на този дълбоко чувствителен и горд поет трябва да се дири в отношенията му с обикновените хора от народа, когато гневът не е искрял, когато маската на гордостта е падала, когато тежестта на дълбоката потиснатост е била отхвърляна, когато леденото презрение се е стопявало.“

За офицера Ефрем Каранфилов подобни преображения са били добре познати, и той с маска на лицето е изучавал характеристиките на „колоездачите“ (онези, които „свиват гръб пред по-горното началство, а трябва да мачкат тези под себе си, ако искат да вървят бързо напред“), на „мижигурките“, на „удобните хора“, на „специалистите“, т. е. на всички онези, които способствували за съществуването на фашисткия ред. И след уморителния ден идват минутите за обобщение на видяното, за търсене на художествена форма, в която да се излзе несъгласието с политическите поръки, с гнилите подпори на обществото.

Подтик за тези необикновени занимания на офицера дава и едно публикувано през 1938 г. в списание „Философски преглед“ есе. То се нарича „Оптимистична теория за нашия народ“ и негов автор е Иван Хаджийски. Младият социолог безстрашно развива на пух и прах лъженстините на официалната идеология, неговите наблюдения и изводи са новаторски, неочаквани, правдиви. И ето че никому неизвестният Ефрем Каранфилов изпраща до главния редактор на „Философска мисъл“ професор Михалчев възторжена рецензия за публикацията на Хаджийски. Така започва неговото трайно и пълноценно сътрудничество с най-значимото българско философско списание преди Девети септември. Творецът намира и духовната среда, дето ще може да говори и спори свободно, дето в разпалени и никога несвършващи разговори ще се ражда „софийската публицистична школа“. Петко Войников (ярък полемист срещу Богдан Филовоето списание „Родина“), Петър Йорданов (човек с енциклопедична култура), Иван Хаджийски, а някъде близо до тях и духовните им наставници — Михалчев и Стоян Загорчинов, Илия Бешков и Георги Караславов, художника Кирил Цонев, композитора Филип Кутев — това са все борци на демократичния фронт, едни от тях — убедени комунисти, други — честни хора с леви разбирания, които са прегърнали идеята на демократично и антибуржоазно изкуство. Незабравими за Ефрем Каранфилов са и срещите с Павел Шатев и Пецо Трайков.

Ранните социологически есета на писателя са родени в тази неспокойна атмосфера — в тях е ключът към творческото своеобразие на зрелия литературовед и народопсихолог. Неслучайно е било толкова силно въздействието им върху най-широки кръгове от лявата интелигенция. В „Социология на клуката“, „Приятните хора и приятното общество“, „Психология на удобните хора“ и др. авторът разкрива убедително умението си да открива социалните типове, които са особено опасни за демокрацията. Това са машините на политическото насилие, пазачите на социалното неравенство. Особено далеч стига в това отношение есето „Зад щорите на специалната полиция“, в което се води спор с мракобесническите постулати на фашистката идеология. „Всеки да си гледа работата“, настоява водачът на „Хитлерюгенд“ Балдур фон Ширах, а младият български есеист смело разрушава привидната правдивост на този възглас, пише жестоко обвинение срещу фанатизма и егоизма, срещу догматизма и консерватизма, изведени като класови характеристики в ясно изразен историко-политически контекст. И думите му звучат не само като присъда към буржоазната

„идилия“ на царство България, но и като верую на непокорен свободолюбец: „Ужас ме обзема, като си представя една държава, съставена само от тесни специалисти. От хора работи. От колелца, въртящи се само на своите места. Действително голямата машина, цялото, може би ще работи хубаво, на колко скучно, бездушно и мъртво ще бъде всичко. Ние ще забравим поезията и литературата, ще забравим изкуствата, нашите хубави планини, героичното ни минало, смелите хайдути, красотата на родните песни, синевата на родното небе и приказките на стария Балкан, ще забравим всичко хубаво на тоя свят; заедно със свободата ще изгубим и душата си в името на ползата. Земният хляб ще ни покори.“ Писателят сякаш е успял да надникне в собственото си бъдеще, в тези редове той вече е открил темата на най-значителните си книги — „Герои и характери“, „Българи“, „Корените и колелцата“, „Мощта на словото“. Но това е така, защото авторът на есето извънредно точно е почувствувал страданията и копненията на родината си, на народа си. И продължава започнатата от Хаджийски „оптимистична теория“. Когато някои критици говорят, че Ефрем Каранфилов е литератор, израснал изцяло в талантливия следаприлски въздух, те забравят неговия блестящ преддеветосептемврийски период. Бихме обединили портрета на поколението лява художествена интелигенция от стоманеното предвоенно време, ако не намерим в него място и за есеиста и народопсихолога, автора на „Из психологията на удобните хора“, „Суинг и тарикат“ и десетки още аналитични етюди, приноси за изясняване на психологията на буржоазното общество.

А вторият етап от щастливата творческа съдба на писателя вече наистина го свързва кръвно с дръзкото и талантливото априлско литературно поколение. Когато в средата на петдесетте години се появяват първите му статии, мнозина вече не си спомнят (или дори не са чували) за бунтаря от „Философска мисъл“. Но той властно ще им припомни своя темперамент, а статията му „Патосът на Белински“ ще върви от ръка на ръка — като своеобразен манифест на нова епоха в развитието на обществена мисъл, като клетва за ярност към духа на великия предтеча. Каранфилов не се и опитва да осъвременява образа на „неистовия Висарион“, но той точно акцентира върху най-значителното и актуалното от неговото дело. Авторът създава запомняща се картина на господстващите в официалната руска критика преди Белински догматизъм, безличие и раболепие. Майсторски е изведен на сцената онзи, който ще съумее да се противопостави: „Сякаш някой махва кадифените завеси, спуснати над прозорците на литературната критика, и оттам нахлува свежият въздух на руския живот.“ Ефрем Каранфилов не пише наукоподобен очерк за делото на критика, а възторжено есе за твореца, „който гори с живота на своя народ, на своята епоха“, за „създаващата личност, която навсякъде, при всички случаи взима и нужно е да взима най-пряко и най-ярко отношение към претворяваната действителност“, за „таланта, схванат преди всичко като горене, като способност за дълбоки и силни преживявания“. Но нека чуем и свидетелството на Здравко Петров, автор на една от най-задълбочените студии за делото на писателя: „Април 1956 даде криле на не едно творческо поколение и на отделни творци. Ефрем Каранфилов веднага се нареди в редицата на активните критици на тоя период, които смело рушаха догматичните литературни норми в критиката, въставаха срещу рутинираното мислене. В тия години авторът на „България“ се изпълни с творчески ентузиазъм, заживя с нови творчески планове. Заредиха се критическите етюди за Ангел Каралийчев и героините на Димитър Талев, есетата за любими автори, като Андерсен, Сервантес, Стендал, Толстой, които дадоха особен размах на перото на Каранфилов, възвърнаха го към ония години, когато той сътвори „Воля и мечта“, „Зад шорите на специалиста“ и други неща, които са паметници за читающата публика.“

Здравко Петров е открил много важни за своя по-възрастен колега особености. Преди всичко — отбелязал е приемствеността между двата периода в творчеството му. Освен това е почувствувал неговата подготвеност в е д н а г а, без подготвителен период да се включи в борбата за издигане равнището на българската литературоведска

мисъл. Каранфилов не преминава през характерния за мнозина писатели от неговото поколение период на вътрешна несигурност, на мъчителна самопреценка. В годините, когато някои издигат неверни постановки за целите и задачите на социалистическата литература, когато с лека ръка се зачеркват ярки имена от националното класическо наследство, творецът мълчи. Той започва отново да говори, но с понятията и категориите, които други сравнително дълго и драматично ще се учат да утвърждават.

В статии като „Хуманизмът в разказите на Йордан Йовков“, „Мечтатели в разказите на Елин Пелин“, „Три образа в романите на Димитър Талев“, „По Росенския каменен мост на Ангел Каралийчев“ изобретателно е открит критическият „сюжет“, това не са досадни разбори, а плодотворни опити да се проникне под повърхностния пласт на разглежданите творби, да се осмисли авторската философия, да се изградят запомнящи се образи на герои от произведения, образи, които да ни отвеждат към душевността на самите писатели, към тяхната свързаност с народната мъдрост. Свободните асоциации с типови характери от световната литература доказват грамадната обща култура на критика, умението му да поставя разнискателни в широк контекст, да свежда критическото изкуство до човекознание. Той никога не злоупотребява с красиви епитети, с „ефектни“ охкания и ахкания. При художественото разработване на вложената във всеки текст идея, авторът се стреми да бъде пестелив, да гони в „равномерен ритъм“ търсеното внушение и никога да не се отклонява заради ненужни детайли. Но това, разбира се, не означава, че отрича въздействието на художествения детайл: напротив, той винаги намира незабелязвани от никой друг неща, които неочаквано за читателя блясват с дълго спотаяваната си светлина. Така става например с Росенския каменен мост, когато бива разкрита цялата дълбочина на символа (в сравнение с Иво Андричевия „Мост на Жепа“), за да се приближи той към нас, „слял се с равнината, с мечтите на хората, превърнал се в чистаца от техния живот, от техния хляб, от тяхната съкровена същност“.

Каранфилов никога не се интересува от литературата като понятие само за себе си, той я разглежда в неразривна връзка с живота, с народната съдба. И утвърждава онези произведения, в които „бушуват чувствата, където се раждат мислите и се открояват решенията за благородни и честни дела“. Привличащите вниманието му автори и литературни герои са носители на прогреса, ревнивци на активната социална действеност, мечтатели, герои, творци. „Мен винаги ме е интересувал пламъкът, сажите съм оставял за когото са по-интересни“ — обича да повтаря писателят. Тази негова позиция определя мястото му и ролята му в периода на следаприлско литературно обновление. Но той не само с перо, а и с дела доказва своята съзидателна мисия. Редактор-основател на списание „Пламък“, още в първата книжка от първата година (1957) публикува статия с изразителното заглавие „Схеми и схеми“. Паметни са и други негови изяви от онова време — например докладът му за поетичната продукция през 1957 г., литературнокритическият очерк „Андрей Гуляшки“ (1958) и особено книгата „Езиковият шаблон в литературата“ (1959). Темата за езика на художествената творба с била винаги извънредно съществена за Ефрем Каранфилов. На нея той е посветил десетки и десетки страници, като винаги я е свързвал с всички производни от нея понятия, изразяващи вредната и опасна тенденция за „шаблон в мисленото“ — така е разглеждал и воювал срещу явления като „сивия поток“, „панелното строителство“, псевдонаучния стил и др. Писателят се бори срещу всяко явление, в което не се чувствава ритмът на човешката личност, на човешкото сърце, в което „свободните асоциации на личността, свободният порив на въображението изчезват, за да остане само безличното, обковано в ризницата на шаблоните“. Тази война срещу безличното е последователно и ярко защитена в целия творчески път на Каранфилов. Той е готов винаги да повтори като свои думите на Белински: „Моята сфера са огнените думи и живите образи, моята сила и мощ е в непосредственото чувство и никога не ще се откажа от него, защото нямам желание да се откажа от себе си.“

Искреността е едно от основните качества на критика Ефрем Каранфилов. Искреност, граничеща с изповедност. Всичко, за което пише, е по същество и него

личен проблем, нещо, което дълго е измъчвало мислите му, не му е давало покой. И той намира свой, неповторим начин да го сподели с читателите, като го облича в образи и идеи от голямата литература. Заради тази изстраданост писателят не допуска в статияте и есетата си описателност, преразказване. Неговият подбор е винаги строг и води директно към преследваната цел. А и всяка отделна статия се възприема едновременно като завършено цяло и като част от нещо по-голямо, от един важен и дълъг разговор за кардиналните житейски и обществени проблеми. Достатъчно е да дадем пример с вече споменатите изследвания върху творчеството на Йовков, Елин Пелин, Каралийчев и Талев. Всяка от тях представя по новому неподозирани кътчета от своеобразието на писателите, но всичките те, взети заедно, са равностойни дялове от голямото изследване на Каранфилов за „Героите и характерите“. Вече се опитахме да докажем, че върху тази тема той работи през целия си съзнателен живот, че интересът му към нея е „вроден“, наследен. Можем да добавим още нещо — търсенията му са израз на житейската му философия, на светогледа му, на изстрадания му оптимизъм.

В това „разследване“ писателят има свои ненарушими принципи, резултат от цялостното му идейно и художествено формиране. Един от най-важните сред тях е последователният му историзъм. Към литературните факти Каранфилов пристъпва с ясното съзнание, че те трябва да заговорят за особеностите на епохата, в която са създадени, че могат да дадат най-точен израз на духа на времето, ако изследвателът познава в тънкости системата от философски, социологически, естетически, политически и нравствени възгледи на разглеждания автор и на неговите съвременници. Именно затова литераторът съумява по новому да осветли образите на Толстия, Именно затова литераторът съумява по новому да осветли образите на Толстия, стоевия шабскапитан Михайлов, на Балзаковия полковник Шабер, на Тургеневия Рудин. Сигурността при разкриване на историческия фон на произведенията му създава увереността и в изнамирането на нишките, които отвеждат към нашата съв-

ременност, към мисловната и емоционалната активност на социалистическия човек. Каранфилов винаги е изтъквал колко сложен и многопланов е образът на нашия съвременник, затова и търси сред литературните примери такива, които също да се отличават със сложността, дори противоречивостта си. Необходимостта на всяка цена „да се вплъти в по-ярък вид идеята на замисъла“ подтиква писателя към произведения, където зад привидната простота „ще открием бездните на дълбоката мисъл или сложност в душевността на героя“.

Но има и още нещо извънредно съществено за творческия избор на Ефрем Каранфилов — стремежът му всеки размисъл да отвежда към националната специфика, към съществени проблеми и явления в българския социален и културен живот. А това означава хармонично сливане на общочовешко и родово, на патриотично и интернационално. Адресатът на този творец никога не е абстрактен, той е солидарен с известната Вазова мисъл: „И писателят, когато пише, трябва да знае за кого пише, за да бъде четен, разбиран и оценен не от чужденците, а от българите. Така само може да стане самобитен и да влияе със словото си на широките народни маси.“ Книгите на Ефрем Каранфилов никога не са предназначени за тесен кръг от специалисти. И широката българска читателска публика добре знае това. Тя цени и обича автора на „Герои и характери“, на „Талант и труд“, на „Сред живота, сред народа“. И най-вече, автора на „Българи“ — една от най-значителните творби в социалистическата ни литература.

Трилогията продължава познатите ни вече размисли на есеиста — това е още едно навлизане в красивия свят на мечтателите, героите и творците. Но не на героите от книгите, а на светците, мъчениците, революционерите и строителите от националния пантеон. През целия си съзнателен живот Ефрем Каранфилов е вървял към създаването на тази творба. Споменът за жестоките политически убийства по кюстендилските улици, срещите с жестока тирания и с чистия подвиг, с мъдрещи и с непоправими човеколюбци, възпитаваната с годините обич към родната литература, живопис, музика — всичко го тласка към непреодолимата вътрешна необходимост да открие най-съществените черти на нашия народностен характер: да опише проявленията му „в героизма на дългите битки за завоюване на политическа и икономическа свобода, за запазване на националната ни същност и чест“, а също и в „творческите дела на най-добрите наши строители, поети, държавници“.

При създаването на тези взаимно свързани портрети най-съществено е единството на гледната точка. Към светлите образи от миналото тръгва един социалистически изследовател, който владее до свършенство марксистко-ленинското разбиране за историята и за ролята на личността, владее и рядкото умение да прониква в тайните на човешкия характер. Каранфилов пише с убеждението, че „няма абстрактни характери, нито пък една неизменна, постоянна и надкласова психика на българина въобще“. Затова неговите герои не си приличат, всеки от тях носи нещо неповторимо, само негово си, което трайно остава в читателското съзнание. Авторът не използва цялата си огромна информация за живота и делата на включените в книгата личности: той изборно ни предлага виждането си за най-характерните им проявления. В неговите есета съществува драматично съгласено време, отговарящо на ритъма на избрания отрязък от историческото развитие и на темперамента на героя. Най-интересно в това отношение е може би есето „Георги Димитров и родината пред Лайпцигския съд“, с което се открива вторият том на „Българи“. Двубоят между Димитров и фашисткия водач Херман Гьоринг е пресъздаден внушително, изчистен е от познатите ни подробности, изведен е до равнището на блестящо народоведско обобщение. Авторът разчита на активното читателско съпричастие, той не пише за онези, които мързеливо очакват да разберат какво ще стане по-нататък. От страниците в цял ръст се изправя българският исполин-комунист, който „с прецизна точност и математическа проникновеноост се подготвя за сражението, изработва подробностите в своя план за водене на най-значителната авангардна битка срещу

хитлеризма“, човекът, чиято желязна воля „преодолява дебелите стени и влиза в контакт с целия свят“.

Ефрем Каранфилов не забравя и майката на моабитския герой: той успява пестеливо, без излишни сантиментални ефекти да ни представи нейното присъствие като „лиричното подводно течение в напрегнатата сурова драма“. Така в повествованието органично се вписва „интимната свежест, дъха на родината“. Извънредно характерно за мисленето на писателя е това проследяване на „диалектичката връзка между твърдостта и нежността, между героичния патос и готовността за саможертва“. То винаги ни посреща в неговия творчески свят. Там неизменно присъствуват „в бляскаво, трайно съчетание най-хубавите качества на нашия народ, облагородени и споени от една идеология“.

В защита на тази комунистическа идеология Ефрем Каранфилов не жали физически и духовни сили. Навсякъде, където го е призовавал дългът — директор на издателство „Български писател“, заместник-председател на СБП, главен редактор на сп. „Пламък“, на вестник „Литературен фронт“, а вече от няколко години директор на Института за литература при БАН, — той не просто е изпълнявал административните си задължения, а с пълно себеотдаване се е проявявал като строител на българската социалистическа литература и култура. Доказателство за достойните му дела са и многобройните награди, сред които една Димитровска награда, пет награди на СБП, наградата „Елин Пелин“, званието „Герой на социалистическия труд и много други.

Но въпреки обществената заетост, въпреки трескавата гражданска активност, творецът винаги намира време и за своето литературно дело. И всяка нова негова книга е празник за верните му читатели, които чрез всевиждащия му поглед преоткриват не само вечното в родната и световната литература, но и намират мъдри отговори за вълнуващите ги екзистенциални проблеми. Сред най-значимите постижения на Ефрем Каранфилов е и трилогията му „Душевността на народа в литературата ни“, която включва книгите „Най-българското време“ („Записките“ на Захари Стоянов“) (1976), „Антон Страшимиров и душевността на българина“ (1979), „Книга за народната съдба“ (1983). Тези изследвания са богати с новаторски социологически, философски и естетически наблюдения, благодарение на тях националната класика заживява своя втори живот в душите на съвременниците ни.

За онези, които не го познават, навярно трудолюбието му, умението му да съчетава интереса към литературната история с философски и народоведски размисъл, да следи от близо новите явления в литературния процес и за разлика от много свои колеги до ден днешен да си остава сред най-активните оперативни критици, ще изглеждат невероятни. Но именно такава му е природата и навярно нищо не е в състояние да го промени. Той винаги е бил с младите по дух, винаги е разбирал и обичал младостта, винаги е възпявал вечната младост на българската народна духовност. Този побелял, но непрегърбен лъв няма да напусне своя пост срещу бездуховността и негативните прояви в нашия живот, няма да се раздели и с високохуманните идеали, които са смисъл и вечна цел на творческия му път. В статията „Талант и характер“ можем да прочетем: „Навиците пестят нашите сили. Творчеството ги изпепелява. Творчеството е храброст, която всяка сутрин трябва да се поставя на изпитание. За да се създаде значителна творба, необходимо е да се помни класическото стратегическо правило: в решителния момент на решителното място да умееш да съсредоточиш всички свои сили. Творчеството при талантливия е една непрекъсната ежедневна битка. И може би тъкмо затова то е най-човешкото в човека“.

Сега той води поредния, неизменно решителен етап от тази битка — работи върху изследването си „Как умират героите на българските писатели“. Предвкуσαμε ново пътуване в света на мечтателите, героите и творците, ново проникване в съкровищницата на българската народопсихология, нова страстна защита на социалистическия хуманизъм. И, разбира се, незабравима среща с „добрината, великодушието и сърдечността на българина“, чиято същност Ефрем Каранфилов непрестанно открива със страстта на голям родолюбец и писател.